

İMAN*

Richard TAYLOR**
Çev.: Aliye ÇINAR***

ÖZET

Bu makale, din felsefesinin en önemli problemlerinden biri olan imanın akıl aracılığıyla yargılanıp yargılanamayacağı meselesini tartışmaktadır. Richard Taylor, David Hume'un "Pek kutsal olan dinimiz akıl üzerine değil de, iman (*faith*) üzerine kuruludur" şeklindeki düşüncesini savunmak ister. Hiç şüphesiz Hume, iman sorununun rasyonel açıklamasına karşı çıkar. Tıpkı Hume gibi, yazar da akıl ve iman, rasyonel kanıtlar ve kutsal metin arasında oldukça itinalı bir ayrıma gider. Taylor'a göre akıl yekpare bir şey değildir –Hume ve Kant'ta olduğu gibi. Çünkü saf akıl iman içeriğini idrak etmede yetersiz kalır. Son olarak, inanan açısından, inanma edimi oldukça "kolaydır" ve seküler argümanlar inanma edimine hiçbir katkı sağlamayacaktır. Mümin, kanıttan imanını sarsacağı gerekçesi ile kaçınmaz, daha ziyade inanmak için kanıtın gereksiz olduğunu düşünür. Gerçekten de Taylor, kutsal metinlerin bizi, akıl yoluyla temellendirmeden ziyade inanmaya gönderdiğini düşünür.

Anahtar Kelimeler: İman; iman-akıl ilişkisi; doğal din, Hume

ABSTRACT***Faith***

This paper discusses that one of most important problems of philosophy of religion is the question: whether faith can be judged in terms of reason. Richard Taylor wants to defend David Hume's suggestion: "Our most holy religion is founded on faith not on reason". Hume himself, of course, refuses rational clarification of question of faith. Just Hume, writer also carefully separates reason and faith, rational arguments and biblical texts. According to Taylor reason isn't a non-monolithic thing –as Hume and Kant. Because mere reason is insufficient to perceive in the content of faith.. Finally, for believing, faith is so "easy" and secular arguments or evidents of traditional God to the contrary so beside the point. The believer does not so much shun evidence as something that might shake his faith, but rather regards it as not to the point. Really, Taylor thinks that scripture refers to faith, but not to reason.

Key Words : Faith; the relationship between faith and reason; natural religion; Hume

* Bu yazı, Sidney HOOK'un editörlüğündeki *Religious Experience and Truth* (Dinî Tecrübe ve Hakikat) isimli kitabın 165-169. sayfaları arasındaki Richard TAYLOR'ın *Faith* başlıklı makalesidir. Söz konusu yazı, sempozyum bildirisi olarak sunulmuştur. (New York University Press, Third Printing, 1974).

** Brown University.

*** U. Ü. İlahiyat Fak. Din Felsefesi Anabilim Dalı Araş. Gör.

İMAN

“Pek kutsal olan dinimiz akıl üzerine değil de, iman (*faith*) üzerine kuruludur”[♦], demişti David Hume (1711-1776). Demek ki o, dinin dayanağının akıldan ziyade iman olduğu gerekçesinden hareketle, imanı reddetmek için rasyonelliğin hiçbir zaman temel olamayacağını ileri sürüyordu. Aksine Hume, inananın iman dairesinde yer almak için rasyonel değerlendirmeye ihtiyaç duymadığını söyler ve ona göre dindar insan, dinini izhar etmek için zerre kadar zorlanma hissetmez. Hume yine bu konuda şunları söyler: “Burada ortaya konulmuş olan usavurma metodundan, bu metodun, örneğin Hıristiyan dinini, insan idrakinin prensipleriyle savunmaya kalkışmış olan tehlikeli dostlarını veya kılık değiştirmiş olan düşmanlarını bozguna uğratmaya yarayabileceğini düşündükçe, kesinlikle memnunum.” [Hıristiyanlığa akılcı bir yöntemle yaklaşma, onu altından kalkamayacağı bir sınava sokmak demektir.]

Hume’un önerisini savunmak istiyorum ve Hıristiyan imanının özgün karakteristiği gibi gözüken bazı şeyleri açıklığa kavuşturarak biraz ileri de gitme arzusunu taşıyorum; bunu genellikle başka dinlerle mukayese edildiğinde Hıristiyanlığın sahip olduğu ve olmadığı şeyleri göstermek için yapıyorum. Kendimi özellikle Hıristiyan imanı ile sınırladım; çünkü diğerleri hakkında nispeten daha az malumatım var ve sevgi ile ümidi içinde barındıran iman, eşsiz bir şekilde Hıristiyan erdemi olmalıdır.

İMAN VE AKIL

İman akıl değildir öyle olsaydı din, mantık ve metafizikle birlikte felsefenin bir bölümü olurdu; nitekim din felsefenin bir cüz’ü değildir. Ne de iman, bilimsel ve tarihî incelemeye dayanan inançtır; eğer iman, bilimsel ve tarihi incelemeye dayanan inanç

♦ Bu ve daha sonra gelecek olan alıntılarını yazar, Hume’un *Mucize Üzerine* denemesinden almıştır. Ancak bazı alıntılarda anlamı kuvvetlendirmek ve bağlamı daha anlaşılır kılmak amacıyla Hume’un eserine müracaat ederek ilgili bölümleri tam olarak aldık. (İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma – *Essay Concerning the Human Understanding*–, Milli Eğitim Basımevi, çev.: Selmin Evrim, İkinci Basım, Bölüm X, 164.-198. sayfalar arası) –çn.

olmuş olsaydı, din, insanî bilginin esası yani külliyyatı olurdu ancak açıkçası din insanî bilginin esası değildir. Daha da önemlisi, normal sağ duyu kriterine göre, Hıristiyan imanının içeriğinin akla uygun olmadığı aşikârdır. Öyle inanıyorum ki bu, herhangi bir iman-akıl tartışmasının başlangıç noktasıdır yani hareket edilecek veridir (*datum*). Örneğin, Hıristiyan imanının içeriğinin rasyonel olmadığı, özellikle son zamanlarda, Tanrı insan oldu, sıradan bir köle olarak bizim aramıza yerleşti ve daha sonra kutsal bir amaç uğruna, tekrar dirilmek için öldü şeklindeki* Hıristiyan imanının muhtevası hakkındaki mütalaalar iman-akıl tartışması ile yakından ilgilidir. Şimdilerde apolojistler genellikle, Hıristiyanlığın inanç içeriğinin doğal olarak inanılmaz olmadığını göstermek için bizzat bu hikâyenin detaylarına kadar inmektedir; ancak bu asıl noktayı kaçırmak demektir. Ona inanmak kesinlikle *mümkündür* ve gerçek anlamda hikaye inanılırdır. Milyonlarca insan derinden ve şeksiz şüphesiz söz konusu hikâyeye inanır. Ancak bu inancın içeriğinin en çıplak ifadeleri, bunun kesinlikle rasyonel incelemeden kaynaklanmadığını ve kaynaklanamayacağı düşünceme açıklık getirir. “Saf akıl” diyor Hume, “imanın gerçekliğini idrak etmede yetersiz kalır”.# [“Doğal aklın yetersizlikleri hakkında doğru bir duyguya sahip olan bir kişi en büyük bir tutkuyla vahyedilmiş dogmaya yönelecektir. Salt felsefenin yardımıyla tam bir tanrıbilim sistemi kurulabileceğine inanan yüksekten bakan dogmacı, diğer her hangi bir yardımcı küçümsediği ve dışarıdan gelen öğretmeni reddettiği halde, felsefî bir kuşkucu olmak, aydın bir kişide sağlam, inançlı bir Hıristiyan olmanın ilk ve önemli adımını oluşturur.] Hıristiyan “inanıyorum” sözleriyle imanını ikrar etmeye başlar ve bunu, “araştırdım ve

* [Zira öyle tahmin ediyorum ki, mucize ve harika hikayeler de, gene dünya durdukça kutsal olan ve olmayan her çeşit tarihte yer bulmakta devam edelecektir.]

[Güzel söz söyleme sanatı, erişebileceği en yüksek noktaya bir kere çıktı mı artık akıl veya düşünceye pek az yer bıraktıran tamamen başka fantezi ve hayal gücüne veya duygu veya duygulanımlara hitap ettiğinden, dinleyicileri büyüler ve anlayışlarına hâkim olur... bir Cicero veya bir Demosthenes’in Romalı veya Atinalı bir dinleyici kalabalığı üzerinde ancak güç halle yapabileceği etkiyi her Capucin rahibi, her gezici ya da oturuca vaiz.... insanların çoğunluğu üzerinde, bu etkiyi hem de fazlasıyla yapabilir.]

sonuçta makul olduğunu keşfettim” ♦ şeklindeki herhangi bir şey gibi yapılandırırsak bu tam bir tahrif olacaktır. Bunu dürüstçe söyleyebilen bir kişi varsa –ben olduğunu düşünmüyorum–o halde o, açık ve sıradan anlamda, inanabilir ancak her ne olursa olsun onun dinî imanı yoktur ve bizzat inançları dinî olmaktan sıyrılıp çıkmıştır.

Şimdi eğer saf aklın, imanın gerçekliğini idrak etmede yetersiz kaldığı ve Hıristiyan inancının apaçık gayr-ı rasyonel olduğu gerçeği her hangi bir dinî tartışmanın başında kabul edilirse, –bir yandan rasyonalistler, öte yandan inananlar dahil olmak üzere– sıkıcı saldırılardan ve nihayetinde hiçbir şey başarmayan apolojilerden âri kalırız; aslında mümin de imanını akla ve bilime indirgeme şeklindeki lüzumsuz işten kurtulur –ki Hume’un kaydettiği gibi, bu indirgeme teşebbüsünde, din, ne bilim ne de akıl olarak kendini “ifşa” eder– ve rasyonalistlere, muzafferane çıkarılmış bir sonuç olarak değil, ancak onların ana temaları çaba sarf edilmeyecek kadar aşikâr bir hareket noktası olarak îade edilir.

İMAN VE KESİNLİK

O halde, samimi bir Hıristiyan niçin böyle inançlara sıkı sarılır? Bir filozofun dudaklarındaki bu asıl sorun yanlış bir şekilde ifade edildi; çünkü bu soru her dâim, bir gerekçeler arama yani Hume’un söz ettiği haksız “duruşma”ya karşı inançları ortaya koyma aracı olarak tasarlanır. Yine de, bu sorunun iman atmosferine samimi bir şekilde yerleşenleri bilen her hangi bir için hakiki ve açıklık liyakatinde bir cevabı vardır. Hıristiyanın bütün hayatının çevresinde döndüğü hikâyeye inanmasının sebebi izah edilemez. İnanması için parlak (*elicit*) gerekçelerle tuzağa düşürülürse, onlar inanç olgusundan sonra sıralanan nedenler ya da temellerden başka bir şey değildir. “İman dairesi” içinde inanacağı şeyleri tasdik eden mümine deliller sıralamanın beyhude bir çaba olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Müminin inanmaya mahkum olduğu şeyler

♦ [Demek ki rasyonel yani akıllı bir insan, imanını bu alanda malik olan apaçıklığa ve garantiye (evidence) göre ayar eder. (Ancak) şaşmaz bir deney üzerine kurulmuş bulunan sonuçlar karşısında bulundu mu olguyu tam bir güvenle bekler ve geçmiş deneyine bu olgunun ileride var olacağına dair tam bir belge diye bakar.]

yani iman içeriklerinin kabulü için temeller, gerekçeler ne araştırılır ne de ona gerek duyulur. Hume'un kaydettiği gibi: “Her kim ki *iman* yoluyla bu dine kabule eğilimli bulunur, bu kimse, kendi varlığında, sürekli bir mucizenin şuurunu duyar; şöyle ki bu mucize hem bu kimsenin idrakinin bütün prensiplerini altüst eder, hem de aynı kimseyi, bildik deneyime en zıt ve aykırı olan ne varsa, ona inanmaya yöneltir, inanmak için ona bir kararlılık verir. . . .” [öyle ki genel olarak şu sonuca varabiliriz: Hıristiyanlık sadece başlangıçta mucizelerle desteklenmiş değildir; şimdi de hiçbir mantıklı insan bir mucize olmaksızın ona inanamaz.] Bu iman tablosu karşısında mümin gayet soğukkanlıyken, filozof oldukça öfkelidir.

Mümin, hayatını Tanrı'nın bir lutfu, dünyayı, Tanrı'nın yaratması, soylu olduğu sürece amaçlarını Tanı'nın bir amacı ve Hıristiyan mesel sayesinde ona bildirilen tarihi, ilahî planın sergilenmesi olarak görür. Onlar mümine böyle gözüktüğü için ve de onlara inanmaktan başka çıkar yol olmadığından olguları bu şekilde görür. Bu nedenle inanan açısından, inanma edimi oldukça “kolaydır” ve seküler argümanlar inanma edimine hiçbir katkı sağlamayacaktır. Hiç kimse müminin şeksiz şüphesiz teslim olduğu şeye dâir delil araştıramaz ya da inanma hususunda tereddütleri olan kişinin şüphesini izole edecek uygun kanıt düşünemez. İnanan tıpkı, örneğin ilk kez vahşi bir hayvan gören çocuğun tehlikeden kaçma tablosunda olduğu gibidir; çocuk bu tabloya inanma hususunda tâbir caizse eli kolu mahkum olduğu için tehlikede olduğuna zar zor inanıyor değildir; elbette inancı vahşi hayvana ilişkin geçmiş tecrübeye dâir bir çıkarımdan kaynaklanmaz ve geçmiş tecrübelerden edinilen hiçbir teselli (*reassurance*) onun dehşetini ortadan kaldırmaz.

İMANI TEMSİL ETMEDE BAZI YANLIŞ ANLAMALAR

Dinî iman esas itibariyle buysa, –inanan şâirâne bir tutumda da olsa, (en azından ben öyle düşünüyorum) ancak vaziyeti yani inanma edimini hakkıyla tasvir eder: İman iradî olmayan (*involuntary*) bir inançtır, sağlam ve samimi bir inanç, bir kanaattir (*conviction*); zihnini ve kalbini onu almaya istekli olarak açanların kanaatine göre o, bir “lütuf”tan başka bir şey değildir– o halde belirli ortak yanlış anlaşılmanın üstesinden gelinebilir.

Her şeyden önce iman, bilim adamının doğanın tek düze olduğu ya da değişken olduğu şeklindeki varsayımına asla benzetilemez. Varsayım araştırmayı daha ileri bir noktaya götürmek için bir araçtan başka bir şey değildir. Varsayımın bir kesinliğe hatta bir inanca bile ihtiyacı yoktur. Fakat yarı gönüllü (*half-hearted*) bir imana dini iman denilemez. Bu nedenle iman, en azından bir inançtır (*conviction*) –ki bu da bilgiyle ortak bir niteliktir– ve imanın sübjektif hüviyeti onun *kesinliğidir*. Eğer bir kimse mümini belli şeyleri sadece “imanla açıklayan” bir kimse olarak gösterir ve ondan sonra bir filozof gibi bu noktadan başlayıp sanki bu imanla açıklanan şeyler herhangi bir faraziye gibi istendiği zaman reddedilebilmişçesine akıl yürütürse imanı bütünüyle tahrif etmiş olur.

İkinci olarak, imanı “hakiki direşkenlik (*tenacity*)” olarak temsil de bir başka yanlış anlamadır. Direşkenlik, her ne kadar tam olarak ikna söz konusu olmasa da, ümit edilen şeye sıkı sıkı sarılmak demektir. Ne bir hayvanın mevcudiyetindeki tehlike hususunda derhal ikna olan çocuk –teselli edilse bile– ve ne de imanı sayesinde harekete geçen eylemlerinde Hıristiyan, direşken yani âsi ya da inatçıdır. Mümin, kanıttan imanını sarsacağı gerekçesi ile kaçınmaz daha ziyade inanmak için kanıtın gereksiz olduğunu düşünür. Ancak sadece rasyonel olan inançların kabul edilmesi gerektiği varsayılırsa, –müminin ihtiyacı olmadığı halde– kanıtın gereksiz olduğu bu tabloda, filozofun gözünde mümin hatalı gözükür.

Üçüncüsü, bunlar bir akidede cisimleşir (*embodiment*) yani şu ya da bu kişinin imanı olarak somutluk kazanır şeklindeki herhangi bir önermeler demetine başvurma ise imanı temsil etmede bir başka yanlış anlamadır. İmanla ikna olan kişinin imanının içeriği ile ilgilendiğimiz zaman, şu mantıksal olarak mümkündür: Kişi kanıtlarla ikna edilebilir ki bu durumda söz konusu iman ya da dinin bir gazetedeki cümlelerden çok farklı olduğu söylenemez. Bu gözlem bizi akidesel farklılıklar olsa da farklı yelpazedeki inananların imanının gerçekten bir ve aynı olduğu pratik sonucuna götürür.

Son bir husus da hem imanın (veya *fideizm*) hem de aklın (ya da *rasyonalizm*) küçük düşürücü ya da yerici terimler olarak kullanılabilmesi ve de genellikle kullanılıyor olmasıdır. Hangi tarafın seçildiği burada tamamen keyfidir; çünkü karar vermenin kesin hiçbir yolu yoktur. Bir rasyonalist, her ne kadar şüphe götürse de, rasyonalist olmak için gerekçeler bulabilir; ancak her hangi bir durumda, bir fideistin

aynı şekilde yapmasını beklemek temel bir yanlış anlama ihanetidir. Bu, genellikle dine dâir yapılan tartışmaların aldığı rotayı oldukça açık bir şekilde ortaya koyar. Örneğin bir felsefe öğretmeni, dinleyicilerini, Hıristiyan imanını içeriğinin makul olmadığı yönünde ikna etmek için epey çaba sarf edecektir; ki bu çabanın, hem ona yakışmayacak kadar basit hem de aldığı eğitime değmeyecek kadar sıradan olduğu aşikârdır. Şu halde rasyonel insanların, Hıristiyan inançlarını terk etmesini gerektirecek temel varsayım birden bire zuhur eder! Bu söylemi duyan dindar bir dinleyici fevkalade bir cevap yapıştırabilir: Din rasyonel değildir (*unreasonable*) ancak dinin inanılmaya değdiği su götürmez bir gerçektir; biz David Hume ile birlikte şu sonucu çıkarmalıyız: Akıl hiç olmazsa bu sahadan kovulmalıdır. Artık bu meseleye yani inanma edimine, inanana bahşedilen herhangi bir ışık [inâyet] çerçevesinde bakılabilir; ancak bu hususta inananın pozisyonun, en azından rasyonel sepiğın durumu kadar iyi ya da kötü olduğu vurgulanmaya değeri bir durumdur.